

Handwritten: 2878. 2272 1847/48

VERZEICHNISS
DER
VORLESUNGEN

WELCHE
AN DER KÖNIGLICH BAYERISCHEN
LUDWIG - MAXIMILIANS - UNIVERSITÄT
ZU
MÜNCHEN
IM WINTERSEMESTER 18⁴⁷/₄₈

GEHALTEN WERDEN.

VORANGEHEN AUSZUEGE AUS DEM COMMENTAR EINES ANONYMUS UEBER DES ARISTOTELES
BUECHER VON DER SEELE,

VON

PROF. DR. SPENGEL.

MÜNCHEN

DRUCK DER DR. CARL WOLFSCHEN BUCHDRUCKEREI.
(ZU HABEN IN DER LITERARISCH-ARTISTISCHEN ANSTALT.)

1847.



Cum mihi ex Universitate Ruperto-Carola in patriam redeunti munus quo lectiones indicarentur hibernae, mandaretur, in mentem venit orationis quam Carolus Gabriel Cobetus ad auspicandam professionem litterarum humaniorum in Academia Lugduno-Batava nuper de arte interpretandi grammatices et critices fundamentis innixa primario philologi officio habuit*); ibi quae omnibus fere nota et probata sunt, pleraque exponit, at idem in adnotationibus quibus se ipsum commentatus est, tam multa nova et egregia exhibet, ut mirum non sit, si omnium philologorum animos commoveat; quo enim est juvenili ardore, haud raro in summos nationis nostrae viros invehitur castigans veteremque Batavorum philologiam ita restaurare conatur, ut criticam artem Hemsterhusii et Valckenarii vestigia premens inprimis excolat. Neque alium invenies qui eodem successu rem promoveat; triennium enim in Italiae bibliothecis commoratus

*) Lugduni-Batavorum apud H. W. Hazenberg et socios. MDCCCXLVII.

tam multa conguessit, ut Immanuelem Bekkerum aemulari videatur; docet enim Cobetus certissimis exemplis Marcianos et Laurentianos codices tantopere praestare, ut in Xenophontis libris lacunas non animadversas integris versibus expleant (p. 68—69). Quam multa vero exciderunt in veterum libris describendis, quae nemo nisi melioribus adiutus est codicibus, videre et restituere potest! in Dionysii Halicarn. cap. I. de veterum scriptorum censura legimus hanc sententiam, cui nihil deesse dixeris: *Ζευξίς ἦν ζωγράφος καὶ παρὰ Κρότωνιατῶν ἰδανμάζετο, καὶ αὐτῷ τὴν Ἑλένην γράφοντι γυμνὴν γυμνὰς ἰδεῖν τὰς παρ' αὐτοῖς ἐπεμψαν παρθένους, καὶ πολλῶν μερῶν συλλογίσαντι συνέδηκεν ἡ τέχνη τέλειον καλόν* et tamen multa excidisse docet Codex Monac. 170. ubi inter verba *παρθένους* et *καὶ πολλῶν* haec exstant: *οὐκ ἐπειδήπερ ἦσαν ἅπασαι καλαί, ἀλλ' οὐκ εἰκός ἦν ὡς παντάπασιν ἦσαν αἰσχροί, ὃ δ' ἦν ἄξιον παρ' ἐκάστη γραφῇ, ἐς μίαν ἡθροίσθῃ σώματος εἰκόνα*. Sed Cobetum novum prorsus Lucianum, Jamblichum, Plutarchum ex libris suis nobis exhibiturum esse exempla ab ipso prolata docent, praeclaro ingenio et magna linguae scientia instructum, ut quae libri non praestent, ipse felici conatu restituat, qua in re id fere vituperes quod artiores constituat Atticismi fines, quo plura ipse emendet et corrigat; id quod ei in Lysia accidisse videtur, cui si non plura quam Platoni aut Demostheni concedantur, facile quae extra horum Atticismi leges ferantur, corrigas, et sane quantum librarii in depravandis autoribus ausi sint, Isocratis orationes integrius in Codice Ravennate conservatae ostendunt, nobis tamen qui scriptores ipsos variare dicendi formas censent rectius judicare videntur. Batavus Germanorum studia minoris facit patriae quodam amore ductus, fortasse etiam quod et apud nos sunt qui mirum quantum gloriantur et multum ineptiant; egregii isti viri quos haud leviter aggressus est, quid sentiant nescio, puto ipsos aliis minus aegre esse laturos; in quibus enim verum viderit, eum laudaturos, quae vero minus recte tractaverit, juvenili ardori esse condonaturos; Germanis enim minus

ambitione quam industria et virtute pugnandum est, ne haec studia a nobis hoc seculo haud infeliciter tractata ab aliis melius tractentur; ἀλλὰ enim ἐν μέσῳ κείται jamque aliunde accessit, qui postquam multis infelici- bus exemplis meliora docti intelleximus quomodo Ciceronis scripta recen- senda essent, palmam nobis longe praeiperet. Libenter ergo accipimus quicumque de nostris litteris bene merentur et quod ad eas illustrandas conducatur, conferunt; illos vero qui philologiam theologiae mancipantes sic demum rem absolvere putant, atque quod saepe frustra factum denuo agere haud desistunt, missos facimus; nam et nuper exstitit qui nova do- cere credidit, si nullam esse philologiam quae christiana careret fide aut aliunde veram interpretationem veterum Graecarum et Romanarum litte- rarum sumeret, et sibi et aliis persuaserit. Quod si quis historiam recen- tioris aetatis neglecto medio et vetusto quod dicitur aevo, ex quo illa dependet, minus recte intelligi moneret, jure suo id moneret, at si quis historiam veteris aetatis e recentiorum rebus gestis explicandam esse censeret neque sine his illam intelligi posse fingeret, quamvis haec quoque cognitio ex analogiae ratione haud pauca conferat, plurima no- strorum temporum commenta in veteres conferret. Ceterum res ipsa ar- gumento est; nihil enim qui hanc rationem probarunt aut quos ipsi com- mendarunt, quod memoria esset dignum praestiterunt. Antiquitas ex se ipsa eruenda et explicanda est, unde philologo singuli autores summa cum cura excutiendi et pervestigandi sunt, ut varia litterarum genera, historiae, philosophiae, artis rhetoricae et quae sunt alia, mente compre- hendat, et veterum mores et res gestas (ἀνθρωπίνην ἐπιστήμην dicit sum- mus philosophus) quantum fieri potest, concipiat; qua in re, ne vivos lau- dantes adulari videamur, Niebühri exemplum, ejus ingenium et doctri- nam admiramur, memoriam pie colimus, imitari licet.

Non injuria igitur nostra aetate autorum scripta majore cum in-

dustria evolvuntur, ut quid ubique scripserint et voluerint appareat, atque hac ratione totius operis consilium recte percipiatur: id philologi nunquam neglexerunt, semperque in hoc labore desudarunt, quorum e numero Josephum Scaligerum et Ricardum Bentleium praestare notum est. In bibliotheca Heidelbergensi exemplum est Basiliense Aristotelis Ethicorum et Politicorum a Scaligero correctum, cujus nomen si capiti inscriptum non esset, facile tamen ex emendationibus egregiis conjectura assequeris; insunt enim non modo quae alii plures viderunt, sed quae ne nunc quidem audita sunt; in difficili Politicorum loco VI, 8. p. 1322, 12 εἶτι δὲ ἐνια πρόττεσθαι καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς τε ἄλλας καὶ τὰς νῦν νέων μᾶλλον τὰς νέας acute τῶν ἔνων scripsit. Oecon. 4 p. 1344, 11 τοῦθ' ὑφηγείται δὲ καὶ ὁ κοινὸς νόμος, καθάπερ οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσιν, ὥσπερ ἰκέτιν καὶ ἀφ' ἐστίας ἡγμένην ὡς ἡκιστα δεῖν ἀδικεῖν Bergkii primus*) verum restituit ἐφ' ἐστίας ἡμένην, at idem Scaligeri exemplo adscriptum invenimus.

Nunc multum agit philologos nostrae nationis Cornelius Tacitus, dignus sane autor cui operam suam impendant, cujus librorum editionem principem si quis inspexerit, vix sententiam integram inveniet, rem nullam fere assequetur. Puteolanus fuit qui et libris et ingenio bene instructus Tacitum qui legi et intelligi posset redderet; nondum tamen Mediceus alter adhibitus erat quem primus in usum suum Petrus Victorius convertit**). Hujus collatio in bibliotheca nostra Monacensi asservata

*) Dederat hanc emendationem jam Gruppius de Archytæ fragmentis p. 36 quam Bergkii sibi vindicat: Zeitschrift für Alterth. 1841 p. 91 et 336.

**) Fini historiarum haec addidit: *Recognovi cum velusto exemplari literis Longobardis scripto ne ea quidem in conlatione omittens quae corrupta aliquo pacto videbantur, ne locus conjecturae emendaturo deesset, est autem codex e Divi Marci Bibliotheca. Florentiae M. D. XXII. Idibus Janua. P. Victorius*, non ut apud Waltherum et inde apud Orellium exstat MDXLII.

causa fuit ut Waltherus novam curaret editionem qui temporum fortasse angustia exclusus plura neglexit, quae Victorius aut ex codice notaverat aut ipse correxerat, ut XII, 5 *quod porro honestius censoriae mentis levamen, quam assumere conjugem prosperis dubiisque sociam?* ubi cum in codice *unquam* legeretur, Victorius recte *levamentum quam* reposuit, quod nuper Petersenius restituebat; idem correxerat XVI, 23 *picturas evehere* quod nunc a Baitero redditum est; falsa quae attulit Waltherus aggerere piget, ut v. c. XIV, 12 Victorius non *tantum*, sed *tamen* ex codice adscripsit. Nos liber Victorianus ex quo eum primum eruimus, per quinque haec lustra admodum adjuvit, ut Medicei codicis lectionibus ante oculos positis haud pauca conjiceremus; incitaverant praeterea imprimis Ludovici Doederlini emendationes acutissimi viri qui *ἀποπίας* moveret a nobis non animadversas, quarum *λύσις* aut probandae aut refellendae erant; raro in idem incidimus, neque ubi in idem incidimus, semper verum esse cognovimus, sed effecit strenua multorum in Taciti libris restituendis opera, ut saepe quae nos conjecimus, alii occuparent; restant tamen etiam nunc in quibus nostrum iudicium ab aliorum sententia discedit, v. c. XIV, 16 de Nerone: *etiam sapientiae doctoribus tempus impertiebat post epulas utque contraria adseverantium discordiae rueretur; nec deerant qui ore vultuque tristi inter oblectamenta regia spectari cuperent.* Sic liber Mediceus, unde alii aliud fingeant, sententia satis aperta, nec vocabulum, nisi fallor, longe abest, philosophiae studio incumbibat, at non mane et sobrius, sed post epulas bene potus nec alio consilio nisi ut philosophos litigantes irrideret; littera E mutata in F adest: *utque contraria adseverantium discordia frueretur.* — XIII, 26 *Quid enim aliud laeso patrono concessum quam ut vicesimum ultra lapidem in orum Campaniae libertum releget?* ora Campaniae ab urbe non viginti, sed centum plus distat milliaria, unde Lipsius, Salmasius, Camillus Peregrinus, Ryckius correxerunt *centesimum*, sed hoc ipsum

adest in codice in quo particula *ut* desideratur, inest autem haec in prima syllaba vocabuli *vicesimum*, frequens enim commutatio litterarum I et T; jam si scribis quod in vetustis legimus libris *ut Cesium ultra*, adest quod requiritur *ut centesimum* et facile inde natum esse *vicesimum* apparet. — XI, 37 *interim Messalina Lucullianis in hortis prolatare vitam, componere preces, nonnulla spe et aliquando ira; tanta inter extrema superbia agebat, ac ni caedem ejus Narcissus properavisset, verterat perniciem in accusatorem*, codex exhibet: *tantum . . egebat* quod Orellius explicat: tantummodo prior superbia atque insolentia eam deseruerat, quae si tunc quoque in ea apparuisset, magnanimitatis speciem saltem aliquam praeberere potuisset; hoc Tacitum dicere noluisse, quae sequuntur ostendunt verba; imo proba est sententia vulgata, et autorem *tantum inter extrema superbiae gerebat* scripsisse dudum coniecimus. — Hist. I, 39 *septem a Neronis fine menses sunt, et jam plus rapuit Icelus quam quod Polycliti et Vatinii et Aegialii paraverunt*, codex praebet *perierunt*, non *paraverunt* quod sententia flagitat, latet in illo verbo *pepererunt*. Ceterum e Neronis libertis unus Polyclitus notus est, Plutarchus Galb. 17 plures affert: ἀπέκτεινε γὰρ πονηροὺς ἐν οἷς ἦν ὁ Ἥλιος καὶ Πολύκλειτος καὶ Πεῖνος καὶ Πατρόβιος. Graecum nomen, non latinum requirimus, et fortasse uterque scriptor eundem intellexit virum, sed de hoc et Aegialio alii meliora docebunt. Quodsi Plutarchus cap. 20 Icelo Asiaticum addit: Ἰκελον καὶ Ἀσιατικόν. οὗτοι γὰρ ἦσαν ἐν δυνάμει μάλιστα τῶν περὶ τὴν αὐλήν, is Tacito ignotus est, quem si novisset, non praeteriisset; sed error Plutarchi esse videtur, qui Vitellii libertum Asiaticum male huc transtulit. Histor. II, 57. 95. *nondum quartus a victoria mensis, et libertus Vitellii Asiaticus Polyclitos Patrobios et vetera odiorum nomina aequabat*. Patrobium a Galba occisum (I, 49) expectamus et in Taciti et in Plutarchi loco.

Philologos vero non modo optima veterum scripta, sed etiam quae minus nota sunt, curare decet; multa enim latent in bibliothecis, si non magni momenti, at quae non indigna prorsus sint et ab erroribus retineant, cujus rei exemplum dare licet. In Codice Palatino 281. saec. XI fol. 115 — 152 exstant *Λόξαι περὶ ψυχῆς*, excerpta ex commentario in Aristotelis libros de anima, quae his verbis incipiunt: "Ὅτι τῶν ψυχικῶν δυνάμεων αἱ μὲν εἰσιν ἄλογοι, αἱ δὲ λογικαί, καὶ τῶν λογικῶν αἱ μὲν ζωτικαὶ καὶ ὀρεκτικαί, αἱ δὲ γνωστικαί· viderunt viri docti*) eadem fere legi in Philoponi scholiis; at non ex his excerpta sunt, immo Philoponus his usus est, ut adderet, demeret vel commutaret. Quae ab eo in praefationem translata sunt, ne justo amplior fieret commentatio, nunc quidem omisimus, reliqua ut fons ex quo hauserit appareret diligenter descripsimus.

*) vid. Creuzer ad Plotin. p. 162. Heidelberg. Jahrbücher 1838 nro. 16. p. 241 Suidas haec excerpta, non Philoponum exscripsit s. v. κόσμος et aliis locis.

"Ὅτι φασὶν ἡ εἰδησις τριττὴ· ἡ γὰρ ἡ ἐπιστήμη λέγεται εἰδησις, ὡς φησὶν ὁ Πλάτων ἐν τῷ *Θαίδωνι*. τὸ γὰρ εἰδέναι τοῦτό ἐστι τὸ λαβόντα τοῦ ἐπιστήμην ἔχειν καὶ μὴ ἀποβεβληθῆναι, ἢ ἡ ὀλοσχερεστέρα γνῶσις, ἢ ἀπλῶς ἡ κοινοτέρα καὶ τούτων ἐκότερον περιέχουσα, ὡς φησὶν Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς φυσικοῖς, ἐπειδὴ τὸ εἰδέναι καὶ τὸ ἐπίστασθαι περὶ πάσας τὰς ἐπιστήμας· διὰ μὲν γὰρ τοῦ εἰδέναι τὴν ὀλοσχερῇ γνῶσιν σημαίνει, διὰ δὲ τοῦ ἐπίστασθαι τὴν ἀκριβῆ ἢ τὴν κοινῶς ἐπὶ πάσης γνώσεως λεγομένην καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν τοῖς μετὰ τὰ φυσικὰ παρῆλθεν.

"Ὅτι φησὶν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ ἀποδεικτικῇ κατὰ δύο τρόπους κρῖνεσθαι ἐπιστήμην ἐπιστήμης ἀκριβεστέραν, καθ' ἓνα μὲν ὅταν ἡ ἑτέρα τῆς ἑτέρας τὰς ἀρχὰς ἀποδεικνύῃ οἷον ἡ φυσιολογία ἰατρικῆς ἀκριβεστέρα, ὡσαύτως ἡ γεωμετρία μηχανικῆς διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν ἀκριβεστέρα καὶ ἀριθμητικῇ ἀρμονικῆς, καθ' ἕτερον δὲ λόγον ἀκριβεστέρα ἐστὶν ἐπιστήμη ἐπιστή- 10

*) Phaed. p. 74 St. p. 41 Bkk. — *) Physic. init. — *) Analyt. poster. I. 13.

μης ἢ αὐλον ἔχουσα τὸ ὑποκείμενον, ὥς γεωμετρία ἀριθμητικὴ τε καὶ θεολογία τῶν ὑποβαλλομένων τὰ ὕλικά ὑποκείμενα, διό φησι καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς μετὰ τὰ φυσικὰ ὅτι ἡ τῶν νοητῶν θεωρία καὶ ῥάστη ἐστὶ καὶ χαλεπή· ῥάστη μὲν διότι περὶ ἐστῶτων ἐστὶ πραγμάτων καὶ αἰὼς αὐτῶς ἔχόντων· φανότατα γὰρ τὰ θεῖα ὥς ἀμετάβλητα καθάπαξ κατ' οὐσίαν, κατὰ δύ-
 5 ναμιν, κατ' ἐνέργειαν· ῥάστη μὲν οὖν διὰ τοῦτο, χαλεπή δὲ διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν· οὐ γὰρ ἐξισχύομεν ἐνσώματοι καὶ ἐμπαθεῖς ὄντες εἰς τὸ ἐκείνων φῶς ἀτενίσαι, ὅπερ πάσχουσι καὶ αἱ νυκτερίδες πρὸς τὸν ἥλιον.

Ὅτι Πλάτων ἀθάνατον λέγων τὴν ψυχὴν ἀθανάτοις ὁμώνυμον εἶναι ἐπιφέρει, διότι τὸ μὲν κυρίως ἀθάνατον καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατ' ἐνέργειαν ἐστὶν ἀμετάβλητον, τὴν δὲ ψυχὴν κατ' 10 οὐσίαν μὲν οἶδεν ἀθάνατον, οὐκ ἔτι δὲ καὶ κατ' ἐνέργειαν· οὕτως δ' ἂν εἴποις καὶ τὰ οὐράνια ἀθανάτοις ὁμώνυμα· μεταβάλλει γὰρ καὶ αὐτὰ, εἰ καὶ μὴ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τόπον.

Ὅτι ἡ περὶ ψυχῆς ἀληθεστάτη γνῶσις πρὸς πᾶσαν φιλοσοφίαν συμβάλλεται, πρὸς τε τὴν ἡθικὴν, λέγω καὶ τὴν θεολογικὴν καὶ τὴν φυσικὴν· πρὸς μὲν οὖν τὴν ἡθικὴν ὅτι ἀδύνατον ἡμᾶς τὰ ἑαυτῶν κατακοσμήσαι ἢ τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς μὴ ἐπισκεψαμένους· πρὸς δὲ θεολογίαν 15 ὅτι ζητοῦμεν περὶ τοῦ νοῦ τοῦ χωριστοῦ τοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι καὶ αὐτὸς ἀθάνατος· ἐπειδὴ δὲ ὁ νοῦς νοητῶν ἐστὶ νοῦς, τῶν πρὸς τι ἐστὶ, τῶν δὲ πρὸς τι ὁ τὸ ἐν εἰδὼς καὶ τὸ λοιπὸν εἴσεται· ὁ ἅλιν ὅτι ἡ θεωρία τοῦ ἡμετέρου καὶ εἰς θεολογίαν μεγάλη συμβάλλεται· συμβάλλεται δὲ ἡμῖν καὶ πρὸς τὴν φυσικὴν, εἰ γε φυσικῆς μὲν ἐστὶν ἔργον τὸ περὶ σώματων διαλεχθῆναι καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῶν καὶ τῶν δυνάμεων, τῶν δὲ ἐν σώμασιν εἰδῶν τὸ κάλλιστον ἡ ψυχὴ.

Ὅτι δεῖ φησὶ καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ζητῆσαι ὑπὸ ποῖον γένος αὐτὴν ἀνάξομεν· καὶ γὰρ οἱ μὲν αὐτὴν ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἀνάγουσιν, οἱ δὲ ὑπὸ τὸ ποσόν, ὧν ἐστὶ καὶ Ξενοκράτης· ἀριθμὸς γὰρ ἐστὶ φησὶν ἡ ψυχὴ κινῶν ἑαυτόν, οἱ δὲ ὑπὸ τὸ ποιόν, ὧν εἰσὶ καὶ οἱ ἱατροὶ ἡμᾶς εἶναι λέγοντες αὐτὴν· τοιοῦτοι δ' ἂν εἶεν καὶ οἱ ἐντελέχειαν αὐτὴν νομίζοντες τοιαύτην, ἄλλοι λόγον αὐτὴν τῶν στοιχείων λέγουσιν· οἱ δὲ δηλονότι ὑπὸ τὸ πρὸς τι ταύ-
 25 τὴν ἀνάγουσι· τὸ γὰρ διπλάσιον ἢ ἡμιόλιον τῶν πρὸς τι· ἀμφίβολον οὖν τέως τὸ γένος· ἐπειδὴ δὲ εὐρωμεν ὅτι οὐσίαν πάλιν ζητεῖν δεήσει, πότερον σῶμα ἢ ἀσώματον, καὶ εἰ σῶμα ἀπλοῦν ἢ σύνθετον, καὶ εἰ ἀσώματον χωριστὸν ἢ ἀχώριστον, καὶ πότερον μίαν ἐν ἐκάστῳ ψυχὴν ἢ πολλαί· καὶ εἰ μία, μονοειδὴς ἢ πολυδύναμος, καὶ τίς ἢ τῶν δυνάμεων διαφορά· καὶ εἰ πολλαί, πότερον τῷ ἀριθμῷ πολλαί ἢ καὶ τῷ εἶδει· καὶ εἰ τῷ εἶδει, πότερον καὶ τῷ γένει ἢ οὐ· τὰ

²⁾ Metaphys. p. 993, 30. — ²⁵⁾ ante μονοειδὴς excidisse videtur πότερον. — ²³⁾ ἡμᾶς] ἡμᾶς? ἀναίμα?

γὰρ τῷ εἶδει διαφερόντα οὐ πάντως καὶ τῷ γένει, ὡς ἄνθρωπος καὶ ἵππος· τὰ μέντοι τῷ γένει διαφερόντα ἐξ ἀνάγκης καὶ τῷ εἶδει ὡς λίθος καὶ ζῶον· ταῦτα τοίνυν καὶ τούτων πλείονα πρὸς τὸ λαβεῖν τὸν ὀρισμὸν τῆς ψυχῆς ζητητέον.

Ὅτι Ἀριστοτέλης ὑπὸ διαίρεσιν τὸν λόγον ἀνάγων τὸν περὶ ψυχῆς φησὶν ἣ δύναμει ἐστὶν ἡ ἐντελέχεια, ἀντὶ μὲν τοῦ σώματος χρησάμενος τῇ δυνάμει, ἀντὶ δὲ τοῦ ἀσώματου τῷ ἐντελέχεια· καὶ 5 γὰρ τῶν σωμάτων τὰ μὲν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ δυνάμει ἐστὶ καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ ποιότητα καὶ τὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον μεταβολήν. δυνάμει μὲν γὰρ ἐσμέν ἄνθρωποι ἐν τῷ σπέρματι καὶ ἐν τῷ καταμηνίῳ καὶ δυνάμει παῖδες ὄντες ἔχομεν τὸ τοῦ ἀνδρὸς μέγεθος, ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ποιοῦ δυνάμει ψυχροὶ θερμοὶ ὄντες καὶ δυνάμει κινούμεθα καθήμενοι· τὰ δὲ γε οὐράνια ἐν τῇ κατὰ τόπον μεταβολῇ μόνον ἔχουσι τὸ δυνάμει. ἀνατέλλων γὰρ ὁ ἥλιος δυνάμει μεσουρανεῖ, καὶ με- 10 σουρανῶν δυνάμει δύνει· καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης αὐτοῦ κινήσεως καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων ὡς αὐτως ἐν τῇ κατὰ τρόπον μεταβολῇ τὸ δυνάμει ἐστὶ θεωρεῖν. ἀλλὰ τί δήποτε ἐπὶ τοῦ σώματος τὸ ἐν δυνάμει τάξας ἐπὶ τοῦ ἀσώματου οὐκ εἶπεν ἐντελεχεῖα κατὰ δοτικὴν πτώσιν, ἀλλ' ἐντελέχεια κατ' εὐθείαν; λέγομεν οὖν ὅτι ἄλλο ἐστὶ δύνάμει καὶ ἄλλο ἐν δυνάμει, καὶ ἄλλο ἐντελέχεια καὶ ἄλλο ἐντελεχεῖα. ἡ μὲν γὰρ ὕλη μόνως ἐστὶ δυνάμει. πάντα γὰρ ἐστὶ δυνάμει, ἐνεργεῖα δὲ 15 οὐδέν, τὸ δὲ εἶδος μόνως ἐντελέχεια, τὸ δ' ἐξ ὕλης καὶ εἶδους καὶ ἐν δυνάμει ἐστὶ καὶ ἐν ἐντελεχείᾳ· συντρέχουσι γὰρ τοῦτα ἅμα καὶ ὅπερ ἐστὶ καὶ ἐν δυνάμει τοῦτο ἐστὶ καὶ ἐντελεχεῖα. καὶ γὰρ πάντα τὰ εἶδη δυνάμει ἐν τῇ ὕλῃ ἐστὶν, ἡ τις ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο γίνεται ἐνεργεῖα· νῦν μὲν γὰρ ἄνθρωπος οὐσα δυνάμει ἄλλοτε γίνεται ἐνεργεῖα ἄνθρωπος, μᾶλλον δὲ ἅμα ἔχει καὶ τὸ δυνάμει καὶ τὸ ἐνεργεῖα· ἐπειδὴ γὰρ οὐδέποτε ἐστὶ γυμνὴ εἶδους ἐκείνου τοῦ 20 εἶδους ἐνεργεῖα μὲν ἐστὶ τόδε, τῇ δυνάμει δὲ ἄλλο. ἐπεὶ οὖν ἐν οἷς τὸ δυνάμει ἐστίν, ἐν τούτοις καὶ τὸ ἐνεργεῖα, ὡς ἐπὶ τῶν ἐνύλων εἰρηται σωμάτων, ἐπὶ δὲ τῶν θείων καὶ ἀσωμάτων οὐκ ἔστι τὸ δυνάμει, ἐπεὶ μηδὲ ὕλη, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τὸ ἐνεργεῖα· οὐ γὰρ εἰσὶν ἐνεργεῖα τόδετι, ἀλλ' αὐτοενεργεῖαι εἰσιν ἡδη ὄντα καθαρὰ ἄνευ ὕλης, διὰ τοῦτο ἀντιδιατελλόντων τῇ ὕλῃ καὶ συνθέτῳ φύσει τὴν ἄνυλον καὶ ἀσώματον ἐσημαίνε δια τὸ δυνάμει, τὴν δὲ διὰ τοῦ ἐντε- 25 λέχεια.

Ὅτι δυνατόν φησι καὶ μίαν ψυχὴν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου λέγειν καὶ πλείους· πλείους μὲν ὅτι διαφέρουσιν ἀλλήλων τῷ εἶδει ἢ φυτικῇ καὶ ἢ ἄλογος καὶ ἢ λογικῇ καὶ χωρίζονται ἀλλήλων, μίαν δὲ διὰ τὴν συμφυεῖαν τούτων καὶ τὴν συμπαθείαν· καὶ γὰρ καὶ ἐκ τοῦ λόγου ἐνεργεῖαι

⁵⁾ Cod. ἀσώματ. — ²⁵⁾ Post ἀσώματου deesse videtur τὴν μὲν.

διαβαίνουσι μέχρι τῆς φυτικῆς, καὶ αἱ τούτων κινήσεις καὶ ζωαὶ οἷονεῖ συνδιατιθέσθαι ἐν αὐταῖς τὸν λόγον, οὐκ οὖν καὶ οὐ μία καὶ μία.

Ὅτι οἱ μίαν λέγοντες ψυχὴν τῷ εἶδει ἐν πᾶσι τοῖς ζώοις κράσιν εἶναι αὐτὴν δοξάζουσιν· ἐξαλλάττεσθαι γὰρ αὐτὴν πρὸς τὴν ἐν ἐκάστῳ ιδιότητα τῆς κράσεως τίθενται, οἷς ἐπέσται πολλὰ 5 ἄτοπα· ἐν μὲν ὅτι τὰ αἰτιατὰ κρείττω ποιοῦσι τῶν αἰτίων· τὸ γὰρ ἄψυχον σῶμα ψυχῆς αἷτιον ποιοῦσι, δεύτερον τὸ ζῶον τῆς ζωῆς, τὸ ἀκίνητον τοῦ κινήτου· τὸ ἄλογον τοῦ λόγου καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Ὅτι τὰς ἐν τοῖς διαφοροῖς ζώοις ψυχὰς ὁ Ἀριστοτέλης διαφοροῦς εἶναι λέγει τῷ εἶδει.

Ὅτι φησὶν οὐκ ἔστι κοινὸν γένος τῶν ψυχῶν, διόπερ οὐδὲ ἐνδέχεται ἓνα κοινὸν αὐτῶν 10 ὄρον ἀποδοῦναι, καθάπερ τυχόν τοῦ ζώου· οὐκ ἔστι δὲ κοινὸν γένος διότι ἐν αὐταῖς τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον θεωρεῖται, ὅπερ ἀδύνατον ἐν τοῖς τελούσιν ὑπὸ τὸ αὐτὸ καθορᾶσθαι γένος· ἐνταῦθα δὲ πρότερον μὲν ἡ φυτικὴ τῇ φύσει, δεύτερα δὲ αἱ λοιπαί· καὶ συναναιρεῖ μὲν τὰς ἄλλας, οὐ συναναιρεῖται δὲ αὐταῖς καὶ συνεισφέρεται μὲν ἐκείναις, οὐ συνεισφέρει δὲ, 15 ὅπερ ἴδιον τοῦ φύσει προτέρου· ὅπου γὰρ ἡ λογικὴ, ἐκεῖ καὶ ἡ ἄλογος καὶ ἡ φυτικὴ, οὐ μὲντοι ὅπου ἡ φυτικὴ, ἐκεῖ καὶ αἱ λοιπαί, ἡ ὅπου ἡ ἄλογος, ἐκεῖ καὶ ἡ λογικὴ· διὸ καὶ ἡ ἄλογος φύσει προτέρα τῆς λογικῆς καὶ ἀναιρεθεῖσα ἡ φυτικὴ συνανεῖλεν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου καὶ τὰς λοιπὰς, ὥστε ἔστιν ἐν αὐταῖς τὸ πρότερον τῇ φύσει καὶ τὸ ὕστερον· καὶ διὰ τοῦτο τὸ κοινῶς αὐτοῖς κατηγορούμενον οὐκ ἔστι γένος, τουτέστιν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὁμώνυμά ἐστιν ἀλλήλοις, ὡς τὰ 20 ἀφ' ἐνὸς καὶ πρὸς ἓν.

Ὅτι τριῶν ὄντων τῶν ἐν τοῖς φυσικοῖς πράγμασιν εἶδους ὕλης καὶ τῆς αἰτίας καθ' ἣν 25 ἔστι τὸ εἶδος ἐν τῇ ὕλῃ, καταγίνονται φασὶ περὶ ταῦτα μέθοδοι πέντε, ἡ φυσικὴ ἡ κατὰ μέρος τέχνη ἡ διαλεκτικὴ ἡ μαθηματικὴ ἡ πρώτη φιλοσοφία· ἔστι δὲ φυσικῆς μὲν περὶ πάντων τῶν εἰρημένων διαλεχθῆναι τῆς τε ὕλης φημι τῶν φυσικῶν πραγμάτων καὶ τοῦ εἶδους καὶ τῆς αἰτίας ὅδον ὅτι τῶν οὐρανίων ὕλη οὐχὶ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἀλλὰ πέμπτον ἕτερόν τι σῶμα, πάλιν τί 25 τὸ εἶδος, ὅτι σφαιρικὰ καὶ διὰ τί σφαιρικὰ, ὅτι πολυχωρητότατον ἐν ἐπιπέδῳ μὲν τῶν ἄλλων σχημάτων ὁ κύκλος, ἐν στερεοῖς δὲ ἡ σφαῖρα, ὡς καὶ ὁ Πλάτων ἐν Τιμαίῳ διὰ τοῦτο σφαιρικὸν γενέσθαι τὸν οὐρανὸν ἀποδέδωκεν· ἀποδίδωσι δὲ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης φυσικὴν αἰτίαν τοῦ σχήματος τοῦ οὐρανοῦ· τῷ γὰρ αἰδίῳ φησι ἐσομένῳ, ἀποδίδωσι δὲ καὶ ὁ Πλωτῖνος αἰτίαν ἐκ τῆς σχέσεως ἣν ἔχει πρὸς τὰ πρὸ αὐτοῦ, προσεχῶς δὲ εἰσιν ὑπὲρ τὰ οὐράνια αἱ νοηταὶ οὐσίαι, 30 δεῖ δὲ τὸ αἰτιατὸν ὅτι μᾶλλον ὁμοιωσθαι τῷ προσεχεῖ αἰτίῳ καὶ τούτου εἰκόνα καὶ μῆμιμα φέ-

²⁶) p. 62. — ²⁷) de caelo II, 4. — ²⁸) II, 2. — ³⁰) μάλιστα?

ρειν . διὰ τοῦτο οὖν φησὶ κύκλῳ κινεῖται ὁ οὐρανὸς ὅτι νοῦν μιμεῖται· ἴδιον γὰρ τοῦ νοῦ τὸ πρὸς ἑαυτὸν συννεύειν· αὐτὸς γὰρ ὁ ὄρων αὐτὸς ὁ ὁράμενος· ὄρων γὰρ τὰ εἶδη ἑαυτὸν ὁρᾷ, καὶ ἑαυτὸν ὄρων τὰ εἶδη τεθέσται· πλήρωμα γὰρ ἐστὶ τῶν εἰδῶν καὶ εἶδος εἰδῶν . ἔχει οὖν ὁ οὐρανὸς τὸ μὲν σφαιρικῶν σχῆμα διὰ τὴν κύκλῳ κίνησιν, ταύτην δὲ διὰ τὴν πρὸς τὸν νοῦν ⁵ ἐξομοίωσιν . καὶ ἄλλως μιμεῖται τὸν νοῦν ἀμερῶς πανταχῇ ὄντα . καὶ γὰρ τὸ οὐράνιον σῶμα πανταχῇ γίνεται . τὸ οὖν πανταχοῦ γίνεσθαι τὸ πανταχοῦ ὃν μιμεῖται· τελείωσις γὰρ τῶν χειρόνων ἢ πρὸς τὰ ὑπέρτερα ἐπιστροφὴ τε καὶ ἐξομοίωσις.

Οὕτω μὲν ὁ φυσικὸς πάντων τῶν φυσικῶν ἀποδώσει καὶ τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην καὶ τὸ αἷτιον καὶ διὰ τοῦτο τὸν ὀρισμὸν ἐκ τε τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους καὶ τῆς αἰτίας ἀποδώσει, ὁ ¹⁰ δὲ κατὰ μέρος τεχνίτης καὶ αὐτὸς μὲν περὶ τῶν αὐτῶν διαλαμβάνει, διαφέρει δὲ τοῦ φυσικοῦ, ὅτι περὶ μερικόν τι καταγίνεται πρᾶγμα, οἷον ὁ ἱατρὸς περὶ τὰ ἀνθρώπινα σώματα, ὁ τέκτων περὶ λίθους καὶ ξύλα, ἀποδώσει δὲ καὶ οὗτος τὸν ὀρισμὸν παραλαμβάνων καὶ τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην καὶ τὴν αἰτίαν.

Ὅτι ἡ ἀληθὴς Ἀριστοτέλους περὶ τῶν τριῶν τοῦ νοῦ σημαυνομένων διάληψις ἦν ἐπικρι- ¹⁵ νει καὶ Ἀμμώνιος τοιαύτη ἐστὶ . πρῶτον τοίνυν ἐστὶ σημαυνόμενον ὁ νοῦς ὁ δυνάμει εἰδῶς τὰ πράγματα, ὥσπερ ἐπὶ τῶν παιδῶν ἐστὶ . δευτέρον σημαυνόμενόν ἐστιν ὁ νοῦς ὁ καθ' ἑξὶν εἰδῶς τὰ πράγματα, ὥσπερ ὁ ἐπὶ τῶν τελείων τῶν ἐπισταμένων μὲν τὰ πράγματα, ἡρμεούντων δὲ καὶ μὴ ἐνεργούντων κατὰ ταῦτα . τρίτον σημαυνόμενόν ἐστιν ὁ νοῦς οὐχ ὁ θύραθεν εἰσιῶν ὥς ἐκεῖνοι οἴονται, ἀλλ' ὁ καθ' ἑξὶν ἅμα καὶ ἐνεργεῖαν ὥσπερ ὁ τῶν τελείων νοῦς τῶν εἰδόντων τὰ ²⁰ πράγματα καὶ προχειρίζομένων τὴν εἶδησιν καὶ ἐνεργούντων κατ' αὐτήν . καὶ τὰ μὲν σημαυνόμενα τοῦ νοῦ κατὰ Ἀριστοτέλην ταῦτα.

Ὅτι Πλάτωνος λέγοντος τὴν ψυχὴν τόπον εἰδῶν ὁ Ἀριστοτέλης τρόπον μὲν τινα τὸ δόγμα ἀποδέχεται, τρόπον δὲ διαβάλλει· ἀποδέχεται μὲν ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι δέχεται ἡ ψυχὴ τὰ εἶδη τῶν νοητῶν καὶ οὕτως ἐνεργεῖ, καὶ διὰ τοῦτο εἶπεῖν αὐτὴν τὸν Πλάτωνα τόπον εἰδῶν· μέμ- ²⁵ φεται δὲ εἰς δύο τινά, πρῶτον μὲν ὅτι πᾶσαν ψυχὴν ὁ Πλάτων λέγει τόπον εἰδῶν καὶ οὐ μόνον τὴν λογικὴν· καίτοιγε τὴν λογικὴν ἐκεῖνος μόνος ἔλεγε τόπον εἰδῶν καὶ ψυχὴν, τὰς δὲ ἄλλας ἐμψυχίας . δευτέρον δὲ ὅτι ἐνεργεῖα λέγει ἐν τῇ ψυχῇ τὰ εἶδη καὶ οὐ δυνάμει· ὁ γὰρ Ἀριστοτέλης ἀγράφῳ γραμματικῶ αὐτὴν εἰκάζει καὶ κυρίως λέγει μάθησιν, ὁ μὲντοι Πλάτων ἐγγράφῳ γραμματικῶ, καὶ τὴν μάθησιν ἀνάμνησιν λέγει.

30

Ὅτι διττῆς οὐσῆς ἐν ἡμῖν τῆς γνώσεως τῆς μὲν ἀλόγου οἷον τῆς αἰσθήσεως, τῆς δὲ λογικῆς οἷον τοῦ νοῦ, διττά ἐστὶ καὶ τὰ γνωσκόμενα, τὰ μὲν ἐνυλὰ καὶ αἰσθητὰ, τὰ δὲ ἄνυλὰ·

ζητεῖ οὖν διὰ τούτων ὁ Ἀριστοτέλης, πότερον ἐκάστη γνῶσις τὸ οἰκεῖον γινώσκει, ὅλον ἢ μὲν ἄλογος τὰ ἐνυλα, ἢ δὲ λογικὴ τὰ ἄνυλα μόνον, ἢ ἢ μὲν ἄλογος τὰ ἐνυλα οἶδε μόνον, ἢ δὲ λογικὴ ὡς κρείττων οὐσα οὐ μόνον τὰ ἄνυλα οἶδεν ἀλλὰ καὶ τὰ ἐνυλα. καὶ τοιαύτης οὐσης τῆς ἀπορίας ἐπικρίνει λέγων, ὅτι ἡ λογικὴ οὐ μόνον τὰ ἄνυλα οἶδεν ἀλλὰ καὶ τὰ ἐνυλα. ὁ γὰρ εἰδὼς τὰ κρείττονα πολλῶ πλέον καὶ τὰ χείρονα οἶδεν· εἰ οὖν οἶδε τὰ ἄνυλα, σκοπήσει πάντως καὶ τὰ χείρονα τῶν ἀνύλων ἃ ἐστὶ τὰ ἐνυλα. εἰ γὰρ ὁ νοῦς ὅ ἐστιν ἡ λογικὴ γνῶσις μόνον οἶδε τὰ ἄνυλα, μὴ γινώσκει δὲ καὶ τὰ ἐνυλα, ἔσται ὁ νοῦς κατὰ τι ἄνους· τὰ γὰρ ἐνυλα μὴ νοῶν ἄνους ἔσται κατ' αὐτά. ἀλλὰ μὴν ἄτοπον τὸν νοῦν κατὰ τι ἄνουν εἶναι. οὐκ ἄρα τὰ ἄνυλα μόνον οἶδεν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐνυλα. καὶ ταῦτα μὲν ὁ Ἀριστοτέλης. ὅτι δὲ καὶ τὰ ἐνυλα οἶδεν ὁ νοῦς, κἀντεῦθεν ἐστὶ συνιδεῖν. εἰ γὰρ μὴ ἐπίστατο τὰ ἐνυλα, πῶς ἐπιδιώρθοῦτο τὴν αἰσθησιν ὁρῶσαν τὴν κώπην ἐν ὕδατι κεκλασμένην καὶ τὸν ἥλιον ποδιαῖον; ἄλλως τε δὲ ἔχομεν κανόνα ὅτι τὸ ἐπιστάμενον διαφορὰν πραγμάτων πολλῶ μᾶλλον αὐτὰ τὰ διαφέροντα οἶδεν. εἰ οὖν ὁ νοῦς οἶδε τὴν διαφορὰν τῶν ἀνύλων πρὸς τὰ ἐνυλα, οἶδεν ἄρα καὶ τὰ ἐνυλα. ἀλλ' ἐρεῖς ἴσως ὅτι ἄτοπον ἐστὶ τὸν νοῦν τὰ ἔξω εἰδέναι. ταῦτα γὰρ αἰσθήσεως ἐστὶ τὸ τὰ ἐνυλα καὶ τὰ κατὰ μέρος γινώσκειν. ὁ μὲν γὰρ νοῦς καθ' ὅλου οἶδε μόνον, τῆς δὲ αἰσθήσεως ἐστὶ τὸ εἰδέναι μερικά· ἅτινά ἐστιν ἐνυλα. ἐστὶ δὲ εἰπεῖν πρὸς τοῦτο, ὅτι ὁ νοῦς τῷ μὲν ὑποκειμένῳ εἰς ἐστὶ, τῷ δὲ λόγῳ διάφορος· ὁ γὰρ νοῦς ἢ καθ' ἑαυτὸν μόνον ἐνεργεῖ, καὶ τότε τὸ καθ' ὅλου μόνον οἶδεν, ἢ μετ' αἰσθήσεως ἐνεργεῖ αὐτῇ κεχρημένος καὶ τότε τὰ ἐνυλα καὶ μερικά οἶδεν· ὥσπερ γὰρ ἡ αὐτὴ εὐθεία τῷ μὲν ὑποκειμένῳ ἢ αὐτῇ ἐστὶ, τῷ δὲ λόγῳ διάφορος· ἢ γὰρ νῦν εὐθεία οὐσα δύναται κλασθῆναι καὶ ἐπικαμπῆς γενέσθαι, οὕτω καὶ ὁ νοῦς ὁ αὐτὸς ὢν τῷ ὑποκειμένῳ ἄλλοτε εὐθεία ἀναλογεῖ, ὅτε καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐνεργεῖ καὶ τὰ ἄνυλα οἶδεν, ἄλλοτε δὲ κεκλασμένη εὐθεία ἐπικαμπτόμενος πρὸς τὴν αἰσθησιν καὶ ὁργάνῳ αὐτῇ κεχρημένος, ὅτι καὶ τὰ ἐνυλα οἶδε. τοῦτο μὲν οὖν ἐστὶ τὸ πρῶτον ἄπορον καὶ ἡ λύσις αὐτοῦ. δεύτερον ἄπορον οὗ καὶ λῆμμα προσλαμβάνεται τοιοῦτον, ὅτι τὸ ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ γενόμενον πάντως ἀλλοιοῦται, ἢ δὲ ἀλλοιώσις πάθος ἐστὶ. τούτου προληφθέντος πρόεισι λουτὸν τὸ ἄπορον. εἰ γινώσκει ὁ νοῦς τὰ ἐνυλα, δῆλον ὅτι πάσχει ὑπ' αὐτῶν· ἄγεται γὰρ ὑπ' αὐτῶν ἀπὸ τῆς δυνάμει γνώσεως εἰς τὴν ἐνεργείᾳ γνῶσιν, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ δυνάμει ἀγόμενον εἰς τὸ ἐνεργείᾳ ἀλλοιοῦται· τὸ δὲ ἀλλοιούμενον πάσχει. ὁ νοῦς ἄρα πάσχει ἀπὸ τῶν ἐνύλων καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν ἐκ τοῦ ἀνομούλου πάσχει, δῆλον ἄρα ὅτι ὁμοῦλός ἐστιν ὁ νοῦς τοῖς ἐνύλοις· καὶ ἐστὶ καὶ αὐτὸς ἐνυλὸς καὶ ἄφθαρτος. αὕτη ἡ ἀπορία, ἣν ἐπιλύμενοι φάμεν, ὅτι κακῶς εἰληπται ὅτι ποῦ ποῖον πάσχει. οὗτος ὁ λόγος ψευδής ἐστὶ. τότε γὰρ τὸ ποῖον ἀντιπάσχει, ὅτε

31) ποῦ ποῖον] τὸ ποιοῦν?

ὁμόυλόν ἐστι τῷ πάσχοντι . ἐπειδὴ οὖν ὁ νοῦς οὐκ ἐστὶν ὁμόυλος τοῖς ἐνύλοις, οὐκ ἀνάγκη
πάσχειν αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἐνύλων, ὅτι γνωίσκει αὐτά· ποιεῖ γὰρ καὶ ὁ δημιουργὸς ἐνεργετῶν
ἡμᾶς, καὶ ὁμῶς οὐκ ἀντιπάσχει ὅφ' ἡμῶν ὥστε ἐκεῖνα μόνον τῶν ποιοῦντων ἀντιπάσχει ὅσα
ὁμόυλά ἐστι τοῖς πάσχουσιν.

“Οτι ἰδιὸν ἐστι τῷ νοῦ καὶ τὸ τῇ οὐσίᾳ ἐνεργεῖν· καὶ γὰρ ὁ ἐπιστήμων οὔτε ἐπιστήμη 5
μόνον ἐστὶν οὔτε ψυχὴ, ἀλλὰ κρᾶμα ἐξ ἀμφοτέρων· σύγκειται γὰρ ἐκ ψυχῆς καὶ ἐπιστήμης,
καὶ ἀναλογεῖ ἡ μὲν ψυχὴ ὕλῃ, ἡ δὲ ἐπιστήμη εἶδει, καὶ ἐπειδὴ παντὸς πράγματος μᾶλλον ἐστὶν
οὐσία τὸ εἶδος τῆς ὕλης, οὐσία ἄρα ἐστὶ τοῦ ἐπιστήμονος ἡ ἐπιστήμη· καὶ εἰ ὁ ἐπιστήμων κατὰ
τὴν ἐπιστήμην ἐνεργεῖ, αὕτη δὲ δέδεικται οὐσία τοῦ ἐπιστήμονος οὕσα, κατὰ τοῦτο ἄρα λέγε-
ται τῇ οὐσίᾳ ἐνεργεῖν διὰ τὸ τὴν ἐπιστήμην οὐσίαν εἶναι τοῦ ἐπιστήμονος· οὔτε γὰρ τὸ ὑψηλὸν 10
ἐκεῖνο· καὶ ἐπιτηρμένον θεώρημα, ὅτι ὡς ἐπὶ θεοῦ ἡ αὕτη ἐστὶν οὐσία τῇ ἐνεργείᾳ· ἐπὶ γὰρ τῶν
τυχῶν καὶ τῶν αὐτῶν οὐσιῶν χωρὶς τῆς πρώτης αἰτίας καὶ οὐσία ἐστὶ καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια.
τῇ οὖν οὐσίᾳ λέγεται ἐνεργεῖν διὰ τὸ τὴν ἐπιστήμην οἰοῦναι οὐσίαν λέγεσθαι τῆς ψυχῆς· ἐκ τοῦ
κρείττονος ὅν ὠνόμασε τὸν νοῦν· ἐπειδὴ γὰρ τῇ ἐνεργείᾳ ἐνεργεῖ ὁ νοῦς καὶ ὢν ἐνέργεια ἐνε-
ργεῖ, κρείττων δὲ ἐν πᾶσιν ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ οὐσία, διὰ τοῦτο θέλων εἰπεῖν ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ 15
ἐνεργεῖ, εἶπε τῇ οὐσίᾳ ὡς ἀπὸ κρείττονος, ὥσπερ ἀπὸ γένους τιμωτέρου τὸ πᾶν δηλούμενος, ὡς
Τεῦκρε φίλη κεφαλὴ· καὶ τοῦτο οὖν ἀρμόττει τῷ ἐνεργεῖν καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἐνέργεια γὰρ ὢν
νοεῖ, ὁ δὲ θύραθεν αὐτόθεν ἐνέργειά ἐστὶ· καὶ τὸ τρίτον δὲ ἀρμόζει αὐτῷ, ὅτι ὁ νοῦς ἀεὶ
νοεῖ, οὐχ ὡς Πλωτῖνος οἶεται, ὅτι ἀεὶ διὰ παντὸς ὁ αὐτὸς νοεῖ· οὐ γὰρ τὸν ἓνα τῷ ἀριθμῷ
νοῦν λέγομεν ἀεὶ νοεῖν, ἀλλ' ὅτι ὁ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ἀνθρώπινος νοῦς ἀεὶ νοεῖ· καὶ γὰρ ἐγὼ 20
μὴ νοῶ, ἀλλ' οὖν ἄλλος νοεῖ καὶ τῇ διαδοχῇ γίνεται τὸ ἀεὶ, ἵνα μὴ ἐπιλείψῃ ἡ ἑλλαμψὶς πρὸς
ἡμᾶς ἡ τοῦ θεοῦ, ἡ ἀεὶ νοεῖν λέγεται, ἐπειδὴ ἀεὶ δύναται νοεῖν· ὁ γὰρ ἔχων τὸν νοῦν ἐν
οὐρανῷ οὐδέποτε ὥρα βούλεται νοεῖν, ὥσπερ τῷ ἀνθρωπίνῳ καὶ τοῦτο ὑπάρχει· ὁ γὰρ θύραθεν νοῦς
ὁ εἷς κατὰ ἀριθμὸν πάντα νοεῖ· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τούτοις.

“Οτι ἐν τῷ ἐνὶ μὲν ἀνθρώπῳ φύσει τὸ δυνάμει ἐστὶ πρότερον τοῦ ἐνεργεῖν, οὐκ ἐν τῷ 25
ὅλῳ δὲ κόσμῳ· ἐν γὰρ τῷ ὅλῳ κόσμῳ φασὶ τινὲς οὐδὲν τοῦ ἄλλου ἄλλο πρότερον οὔτε τὸ θυ-

⁶⁾ οὐσία] in marg. ad hanc vocem eadem manu scriptum est: εἰ μᾶλλον οὐσία τὸ εἶδος
τῆς ὕλης, φασὶ δὲ ἑλληνες ἀρχὴν τῶν ὅλων θεὸν καὶ ὕλην τὸν θεὸν ὡς εἶδος λέγοντας· οὐσίαν
ἄρα φασὶ τὸν θεὸν τῆς ὕλης μᾶλλον καὶ αὐτὰ τὰ εἶδη θεόν, εἴπερ οὐδὲ μία ὕλη ἐν τοῖς οὐσιν
ἀνείδεος, ὅπερ ὡς λίαν ἀσεβὲς παραιοιγέρον. — ¹⁷⁾ II. VIII, 281. — ¹⁹⁾ II, 9, V, 9.

νάμει τοῦ ἐνεργεία, οὔτε τὸ ἐνεργεία τοῦ δυνάμει· εἰ γὰρ αἰδῖος ὁ κόσμος κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, οὐδὲν ἕτερον θατέρου πρότερον, ἀλλ' ὁμόχρονα ἔστιν· ὅτε μέντοι χωρισθῇ ὁ νοῦς καὶ γένηται κατ' ἐνεργείαν, τότε γίνεται ὅπερ ἔστι, τουτέστι κυρίως νοῦς, καὶ τοῦτο μόνον ἀθάνατον καὶ αἰδῖον· ἡ δὲ ἄλογος ψυχὴ καὶ ἡ φυτικὴ ἀθάνατος μὲν, οὐκ αἰδῖος δέ. ἀθάνατος δὲ λέγεται καὶ φθαρτὴ καὶ οὐκ αἰδῖος δοξάζεται, ἐπειδὴ οὐ καθ' ὃ ψυχὴ φθείρεται, ἀλλὰ καθ' ὃ ἐν σώματι ἔστι, διὸ καὶ Πλάτων λέγει πᾶσαν ψυχὴν ἀθάνατον, τοῦτο λέγων καὶ ἐπὶ φυτικῆς καὶ ἐπὶ ἀλόγου· ἡ δὲ ὕλη τὸ ἀνάπαλιν αἰδῖος μὲν οὐκ ἀθάνατος δέ· διὸ ὁ νοῦς αἰδῖος λέγεται, ὡς καὶ αἰδῖος καὶ ἀθάνατος.

Ἔτι φησὶ διαφέρειν φαντασίαν αἰσθήσεως καὶ διανοίας, καθ' ὃ ἡ μὲν μέση τούτων ἔστι, 10 τὰ δὲ παρ' ἑκάτερα· ἄρχεται μὲν γὰρ ἡ φαντασία ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως· ἀρχὰς γὰρ ἡ αἰσθησις δίδωσι τῇ φαντασίᾳ, ἐκείνη δὲ τῇ διανοίᾳ ἀρχὰς δίδωσιν· ἄνευ γὰρ φαντασίας οὐ δύναται ἡ διάνοια ἐνεργῆσαι, καὶ ταύτῃ διαφέρει φαντασία αἰσθήσεως καὶ διανοίας· πρὸς τούτοις λέγει δόξης καὶ φαντασίας διαφορὰς, ὅτι φαντασθῆναι μὲν ὅτε καὶ θέλομεν δυνάμεθα· καὶ γὰρ τρι- 15 πηχυν καὶ εἰκοσάπηχυν ἀνθρώπων φανταζόμεθα καὶ δυνάμεθα ἀναπλάσασθαι καὶ τραγέλαφον καὶ ἵπποκένταυρον· δοξάσαι δὲ ἃ θέλομεν οὐ πάντως δυνάμεθα· τὸ γὰρ δις δύο εἰπεῖν μὲν δέκα δυνάμεθα, δοξάσαι δὲ οὐ δυνάμεθα, ὥστε ἡ μὲν φαντασία ἐφ' ἡμῖν, ἡ δὲ δόξα οὐκ ἐφ' ἡμῖν· εἰ δὲ δεῖ τάληθ' εἰπεῖν, οὐδὲ πᾶσα φαντασία ἐφ' ἡμῖν ἔστιν· ἡ γὰρ ἐν τῷ καθεύδειν γενομένη οὐκ ἐφ' ἡμῖν· οὐ γὰρ ἃ θέλομεν ἐν τοῖς ὕπνοις φανταζόμεθα· καὶ τί λέγω ἐν τῷ καθεύδειν, ἀλλ' οὔτε πᾶσα ἐν τῷ ἐγρηγορέναι· ὅτε γὰρ τὰ ὄντα ὡς ὄντα φαντάζομαι, οὐ δύ- 20 ναμαι, εἰ μὴ ὡς ἔχουσι, φαντάζεσθαι αὐτά, οἷον τὸν Σωκράτην εἰ προθῶμαι· φαντάζεσθαι, οὐ δύναμαι αὐτὸν φαντασθῆναι ἄστεϊον καὶ λευκὸν καὶ κομῶντα, ἀλλὰ πάντως φαλακρόν· καὶ μέλανα καὶ προγάστορα, ὥστε ἡ ἀκριβὴς διαφορὰ αὕτη ἔστιν.

Ὅτι πῶς φησὶ λέγων Ἀριστοτέλης πᾶν τὸ κινούμενον ἐν τόπῳ εἶναι αὐτὸς τὴν ἀπλανῆ κινουμένην μὲν ὁμολογεῖ, ἐν τόπῳ δὲ μὴ εἶναι; ἢ ὅτι καὶ μὴ ὅλη ὡς ὅλη, ἀλλ' ὅτι τὰ μέρη 25 αὐτῆς ἐν τόπῳ ἔστι, καὶ πάλιν διὰ τοῦτο οὐκ ἐν τόπῳ, οὐχ ὅτι πέφυκε μὴ περιέχεσθαι, ἀλλ' ὅτι μὴ ἐπέκειναι αὐτῆς σῶμά ἐστιν, ἵνα καὶ τὸ πᾶν αὐτῇ περικοιλινηται ἐν αὐτῷ, ἐπὶ δὲ ψυχῆς οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν, ἀλλ' ἡ φύσις αὐτῆς ἔστι τὸ μὴ τόπῳ περιεργάφασθαι.

Ὅτι ἡ ψυχὴ καθ' ἑαυτὴν ἀκίνητός ἐστι, κατὰ συμβεβηκός δὲ ἑαυτὴν κινεῖν λέγουτ' ἂν καὶ

*) Plat. Phaedro p. 245 Steph. p. 38 Bkk. — *) ἐτι] ὅτι?

τότε μόνην τὴν κατὰ τόπον κίνησιν· ἐπειδὴ γὰρ κινεῖ μὲν αὕτη τὸ σῶμα, ἔστι δὲ ἐν αὐτῷ κινούμενα, κινουμένου δὲ τοῦ σώματος συγκινηθῆσεται αὐτῷ, ὥστε κατὰ συμβεβηκὸς ἐκείνην κινεῖ τῷ τὸ σῶμα κινεῖν ἐν ᾧ ἔστι, καθ' ἑαυτὴν δὲ καὶ κατ' οὐσίαν οὔτε κινεῖται οὔτε ἐν τόπῳ ἔστι· τὴν οὖν κατὰ τόπον κίνησιν λέγουσι ἂν μόνον κινεῖν ἐκείνην ἢ ψυχὴν κατὰ συμβεβηκὸς, ἄλλην δὲ οὐδεμίαν· οὔτε γὰρ ἀλλοιοῦνται τοῦ σώματος ἀλλοιουμένου, οὔτε αὖξεται ἢ μειοῦται.

5

“Ὅτι πολλάκις ὁ Ἀριστοτέλης ψυχὴν καλεῖ ἅμα καὶ τὴν ἄλογον καὶ τὴν φυτικὴν συλλαμβάνων τῇ λογικῇ, πολλάκις δὲ μόνην τὴν λογικὴν, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ αὐτὸν καθ' αὐτὸν τὸν νοῦν ψυχὴν ὀνομάζει· ἐπονομάζει δὲ πάλιν ἰδιαζόντως τὴν ψυχὴν τὴν ἄλογον καὶ τὴν φυτικὴν· πολυσήμου τούτων τῆς ψυχῆς παρὰ Ἀριστοτέλους λαμβανομένης δεῖ ἐκάστῳ σημαινόμενῳ τὰ οἰκεῖα ἀφορίζειν καὶ ἀπονέμειν καὶ μὴ συγχεῖν διὰ τῆς ὁμωνυμίας τῆς φωνῆς καὶ τῶν πραγμάτων τὸ διηρη- 10 μένον καὶ ἀσύγχυτον· ὥσπερ γὰρ τὸ ὑφαίνειν τυχὸν τοῦ ζώου ἔστι κατὰ τὸ σῶμα, οὕτω καὶ τὸ διανοεῖσθαι τοῦ ζώου ἔστι κατὰ ψυχὴν· διὸ τοῦ ζώου φθειρομένου οὐθέν τούτων ἔξει ἢ ψυχὴ, ἅπερ ἐκ τῆς συμπλοκῆς τῆς πρὸς τὸ σῶμα αὐτῇ ἐπεγένετο, ὥστε οὐδὲ μνημονεύει· καὶ γὰρ ἐνταῦθα μὲν παραφύεουσά ἐστιν ἡ γνῶσις αὐτῆς, καὶ δεῖται μνήμης εἰς κατοχὴν τῶν ἐγνωσμένων· μετὰ δὲ τὸ σῶμα ἅτε ἐσιῶσαν ἔχουσα τὴν γνῶσιν καὶ αὐτοῖς προσβάλλουσα τοῖς πράγμασι μνήμης οὐ 15 δεῖται· μνήμη γὰρ ἔστιν ἡ τῶν πάλαι ἐγνωσμένων.

“Ὅτι φησὶν ὁ Ἀριστοτέλης ὅταν μὴ ἄρχῃ ὁ νοῦς, ἀλλὰ παρὰ φύσιν ἔχῃ ὁ ἄνθρωπος, τότε τῆς τάξεως ἀντιστραφείσης ἐπὶ ταῖς κινήσεσι τοῦ σώματος αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις· ὅταν δὲ ὁ νοῦς ἄρχῃ, τότε κατὰ φύσιν ἔχοντος τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἔτι ταῖς κινήσεσι τοῦ σώματος ἀκολουθοῦσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις, ἀλλ' ἐπεται τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα.

20

“Ὅτι τὴν Θαλῶ δόξαν περὶ ψυχῆς ἀνατρέπων, ὅστις ἔλεγε παντὶ σώματι μεμῆχθαι τὴν ψυχὴν, ὡς πᾶν εἶναι σῶμα ἐμψυχον, πρῶτον μὲν τί δήποτε φησὶν ἐν παντὶ σώματι οὔσης ψυχῆς τὰ μὲν ἔστι ζῶα, τὰ δὲ οὐ, εἰτα διὰ τί τῶν ἀπλῶν οὐδὲν ἔστι ζῶον· καίτοι ἔδει μᾶλλον ταῦτα· ἐν γὰρ πυρὶ οὔσα καὶ ἐν ἀέρι ἅτε καθαρωτέροις καὶ λεπτομερεστέροις σώμασι οὔσα βέλτιον ἂν εἴη ἐν τούτοις ἢ ψυχὴ τῶν συνθέτων, ὅθεν καὶ μᾶλλον διαφαίνεσθαι ἐκείνης ὥφειλον 25 αἱ ἐνέργειαι, καὶ ἄλλα δὲ πλείω συνεπάγει τῇ ὑπολήψει ταύτῃ ἐπόμενα ἅτοπα.

“Ὅτι ἐπεὶ πλείους καὶ διάφοροι τῆς ψυχῆς ἐνέργειαι, ζητεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, πότερον μιᾶς οὔσης καὶ ἀμερίστου τῆς ψυχῆς κατ' οὐσίαν ἐκ ταύτης αἱ διάφοροι δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι προσέρχονται, ὡς τὴν αὐτὴν εἶναι κατ' οὐσίαν καὶ μίαν τῷ ἀριθμῷ καὶ θρηπτικὴν καὶ αὐξητικὴν καὶ γεννητικὴν καὶ λογικὴν καὶ θυμικὴν καὶ ἐπιθυμητικὴν, καὶ καθάπερ ἡ τοῦ πυρὸς οὐσία 30

μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐστίν, ἐξ ἧς ἡ καυστικὴ τε καὶ ξηραντικὴ καὶ φωτιστικὴ πρόεισι δυνάμεις τε καὶ ἐνεργεῖα, ἢ τις ἄλλη δυνάμις ψυχικὴ, ἢ μεριστὴ ἐστὶν ἡ ψυχὴ καὶ κατὰ ἄλλο καὶ ἄλλο μόριον αὐτῆς ἐκάστη τῶν ἐνεργειῶν τούτων γίνεται· φησὶ δὲ ὁ Ἀριστοτέλης οὐκ ἀρεσκόμενος τῷ δόγματι, ἀλλ' ἐγκαλῶν τῷ Τιμαίῳ κατὰ τὰ μόρια τοῦ σώματος διαιροῦντι καὶ τὴν ψυχὴν· καὶ γὰρ οὐδ' αὐτὸς βούλεται μίαν οὐσίαν εἶναι τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐκ διαφόρων μὲν οὐσιῶν συγκεῖσθαι ταύτην, ἡνωμένων δὲ ἀλλήλαις καὶ συνεχῶν οὕτως ὥς μίαν γίνεσθαι αὐτῶν συμπάθειαν· διαβαίνει γὰρ τι καὶ ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὰ πάθη καὶ ἐξ ἐκείνων εἰς τὸν λόγον· τό τε γὰρ ὑποτετάχθαι τὰ πάθη καὶ εἶκειν τῷ λόγῳ ἄνωθεν ἐκ τῆς τοῦ λόγου συλλήψεως αὐτοῖς ἐφήκει, τό τε πρὸς τὰς οἰκείας ἐνεργείας ἐμποδίζεσθαι τὸν λόγον ἐκ τῆς πρὸς τὰ πάθη σχέσεως αὐτῶν περιγίνεται· οὕτως οὖν μία οὐσία ἡ ψυχὴ ὥς καὶ τὸν ὅλον ἄνθρωπον μίᾳ φραμέν εἶναι οὐσίας καὶ ἁπλῶς τὰ ἐξ ὕλης καὶ εἶδους, ἐπεὶ ὅτι γε οὐδὲ ἡ ἄλογος ψυχὴ πᾶσα μίᾳ ἐστὶν οὐσίας, δεικνύει τὸ μάχεσθαι ἀλλήλοις πολλάκις τὰ πάθη, θυμὸν λέγω καὶ ἐπιθυμίαν, οὐδὲν δὲ αὐτῷ ἑαυτῷ μάχεται· πολλάκις γοῦν πρὸς τοῦ λόγου μᾶλλον ὁ θυμὸς γίνεται ὥς συγγενέστερος διὰ τὸ φιλότιμον, ἀνθέλκει δὲ ἡ ἐπιθυμία.

15 "Οτι κατὰ συμβεβηκός φησιν εἰς ὁμοιομερῆ διαιρεῖται μέρη ἡ ψυχὴ· τῷ γὰρ τοι ἐν τῷ σώματι διαιρεῖσθαι καὶ αὐτὴ συνδιαιρεῖται ὥς ἐπὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ἐντόμων.

"Οτι ἡ μὲν ἄλογος ψυχὴ καὶ ἡ φυτικὴ ἐντελέχεια λέγεται ἂν τοῦ σώματος ὥς εἶδος ἐν ὕλῃ καὶ ὥς τῇ οὐσίᾳ τελειοῦσα τὸ ὑποκείμενον, καὶ ἀχώριστος ὑπάρχουσα αὐτοῦ· τίνος γὰρ ἐστὶ τελειότης ἡ φυτικὴ ψυχὴ χωρισθεῖσα τοῦ σώματος; ἐντελέχεια δὲ καὶ ἡ λογικὴ ψυχὴ 20 λέγεται ἂν οὐχ ὥς τῇ οὐσίᾳ τελειοῦσα τὸ ὑποκείμενον, ἀλλ' ὥς τῇ ἐνεργείᾳ καὶ ὥς ὁ κυβερνήτης τὸ πλοῖον τελειοῖ καὶ τάττει· διὸ καὶ χωριστὴ ἐστὶν αὐτοῦ· δύναται μέντοι κατὰ τινα τρόπον λέγεσθαι καὶ ἡ λογικὴ ψυχὴ ἀχώριστος εἶναι τοῦ σώματος καθ' ὃ ἐστὶν ἐντελέχεια· τὰς γὰρ ἐνεργείας καθ' αἷς τελειοῖ τὸ ζῶον κινῶσα αὐτὸ τοιῶσδε ἢ τοιῶσδε ἀχωρίστως ἔχει τοῦ σώματος· ἐξελεθούσα γὰρ αὐτοῦ οὐκέτι ταύτας ἐνεργήσει· εἶχε γὰρ αὐτὰς ἐκ τῆς σχέσεως 25 τῆς πρὸς τὸ σῶμα, ὥστε ταύτη καθ' ὃ ἐντελέχειά ἐστι, λέγω δὴ κατὰ τὰςδε τὰς ἐνεργείας ἀχώριστος ἂν εἴη τοῦ σώματος, ὥσπερ καὶ τοῦ κυβερνήτου αἰ ὥς κυβερνήτου ἐνεργεῖαι τοῦ πλοίου εἰσὶν ἀχώριστοι· καὶ χωρίζεται μὲν ὁ ἄνθρωπος, ὥς μέντοι κυβερνήτης ὢν ἐνεργεῖα ἅμα τε κεχώριται τῆς νεῆς καὶ ἐφ' ὅθι μένων ἔχει τὰς τοιαύτας ἐνεργείας.

"Οτι κρείττων φασὶ πασῶν καὶ τιμιώτερα τῶν τῆς φυτικῆς ψυχῆς δυνάμεων ἡ γεννη- 30 τικὴ, δευτέρον δὲ ἡ αὐξητικὴ καὶ τρίτον ἡ θρεπτικὴ· τῆς μὲν γὰρ θρεπτικῆς ἔργον ἐστὶ τὸ

²⁹⁾ φησὶ?

σώζειν τὸ εἶδος· μέχρι γὰρ τοσούτου σωζόμεθα ἕως ἂν τρεφώμεθα, τῆς δὲ αὐξητικῆς τὸ εἰς τὸ τέλειον καὶ κατὰ φύσιν μέτρον ἀγαγεῖν, εἰς δ' γενόμενα τὰ τε ζῶα καὶ τὰ φυτὰ ἐπὶ τὸ σκοπιμώτατον τῆς φύσεως τέλος, λέγω δὴ τὴν γεννητικὴν δύναμιν παραγίνεται. οὕτω γὰρ τῆς φύσεως ὁ τελικώτατος σκοπὸς διὰ τὴν ἔφεσιν τῆς αἰδιότητος τῆς ἀθανασίας τοῖς θνητοῖς ζώοις ἐπισκευαστῆς τῇ διαδοχῇ γενομένης, ὥστε ἡ μὲν αὐξητικὴ ὕλης ἐπέχει λόγον πρὸς τὴν γεν- 5 νητικὴν, πρὸς δὲ τὴν αὐξητικὴν ἢ θρεπτικὴν.

Ὅτι ὁ νοῦς κατὰ Ἀριστοτέλην δύναται ἂν ἐντελέχεια τοῦ σώματος λέγεσθαι καὶ κατὰ τοῦ ἀχώριστός ἐστι τοῦ σώματος οὔτε τῇ οὐσίᾳ οὔτε πάσαις αὐτοῦ ταῖς ἐνεργείαις, ἀλλὰ ταύταις αἷς ἴσχει ἐκ τῆς σχέσεως τῆς πρὸς τὸ σῶμα ὧν μάλιστα εἰσὶν αἱ πρακτικαί. αὗται δὲ αἱ ἐνέργειαι ἀχώριστοί εἰσι τοῦ σώματος. ἅμα γὰρ τῷ φθαρῆναι τὸ σῶμα συμφθεύονται καὶ αἱ 10 τοιαῦται τοῦ νοῦ ἐνέργειαι, αἷς ἐκ τῆς σχέσεως ἔσχε τοῦ σώματος, καὶ ὥσπερ ὁ κυβερνήτης ἐντελέχεια ὧν τῆς νεῶς καθ' ὃ κυβερνήτης ἐστὶν ἀχώριστός ἐστι τῆς νεῶς, ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον κυβερνήτης ἐστὶν ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος, ὡς δὲ ἄνθρωπος μένων ἐντελέχεια τῆς νεῶς, ταύτῃ δὲ ἀχώριστός ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ ἡμετέρα ψυχὴ ἐντελέχεια οὕσα τοῦ σώματος ταύτῃ ἄνευ σώματος οὐκ ἂν εἴη. ἐπεὶ δὲ ἔχει τινὰς καὶ χωριστάς σώματος ἐνεργείας, τὰς περὶ τῶν νοητῶν φημι, 15 εἰς αἷς οὐ μόνον οὐ συμβάλλεται τὸ σῶμα ἀλλὰ καὶ ἐμποδίζει, προδήλον ὅτι καὶ τὴν οὐσίαν ἔχει χωριστὴν νοῦς τότε καὶ οὕσα καὶ λεγομένη, οὐκ ἔτι μέντοι ψυχὴ, εἰ μὴ δυνάμει, ὥσπερ καὶ ἐν σώματι οὕσα οὐ δυνάμει ἐστὶ νοῦς.

Ὅτι τὰ ζῶα φησὶ μετέχει τῆς θρεπτικῆς καὶ αἰσθητικῆς δυνάμεως, διὰ δὲ τὴν αἰσθη- τικὴν καὶ τῆς ὀρεκτικῆς, καὶ κατασκευάζει ὅτι πάντως ἐνθα καὶ μία αἰσθησις ἢ, ἀνάγκη εἶνα 20 ἐπιθυμίαν καὶ ὄρεξιν. διὰ τοῦτο οὖν τὰ ζῶα αἰσθήσιν ἔχει πάντα· ἐν πᾶσι γὰρ πάντως ἐστὶν ἡ ἀφῆ, καὶ μὴ τις ἄλλη τῶν αἰσθήσεων, ἡ δὲ αἰσθησις τοῦ ἡδέος καὶ τοῦ λυπηροῦ ἀντι- λαμβάνεται. ἐνθα δὲ τὸ ἡδὺν, ἐκεῖ πάντως καὶ ἐπιθυμία καὶ ὄρεξις. ἡ γὰρ ἐπιθυμία τοῦ ἡδέος ἐστὶν ἔφεσις, ἐνθεν καὶ τὰ μόνης τῆς ἀφῆς μετέχοντα ὀρῶνται διαχεόμενα μὲν προϊόν- των τῶν ἡδέων, συστέλλόμενα δὲ λυπηροῦ τινος προςπελάσαντος. ὀρίζει δὲ τὴν ὄρεξιν ἐπι- 25 θυμία θυμῷ βουλήσει. ἕκαστον γὰρ τούτων ὄρεξις τις ἐστὶ. δῆλον δὲ ὅτι ἀπλῇ μὲν ὄρεξις τῷ αἰσθητικῷ ἀπλῶς ὑπάρχουσα φαίνεται, οὐ πᾶσα δὲ ὄρεξις παντὶ αἰσθητικῷ. τοῖς μὲν γὰρ τὴν ἀφῆν μόνην ἔχουσιν ἡ κατ' ἐπιθυμίαν ὑπάρχει ὄρεξις, τοῖς δὲ πάσας τὰς αἰσθήσεις καὶ ἡ κατὰ θυμόν· ὀρῶνται γὰρ τὰ τοιαῦτα ἀμνηντικά ὄντα, ἡ δὲ βούλησις μόνου ἐστὶ τοῦ λόγου, ὥστε ὁμωνύμως ἡ ὄρεξις, καὶ ἡ ἐπιθυμία δὲ ὡσαύτως. καὶ γὰρ ἡ ὄρεξις λέγεται μὲν καὶ 30

?) τοῦ] τοῦτο? — 24) pag. 414. b. 2. — 25) cod. ἀμνηντικά.

κοινῶς ἐπὶ τῆς θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας καὶ τοῦ λόγου . καὶ γὰρ τῶν θείων ὁρέγεσθαι φαμεν καὶ ἐπιστήμης ὁρέγεσθαι . ἔστι δὲ καὶ ἰδικώτερον λεγομένη ὁρεξις ἐπὶ τῶν φυσικῶν κινήσεων ἀντιδιαστελλομένη πρὸς τὸν λόγον . καὶ ἡ ἐπιθυμία ὡσαύτως ἡ μὲν ἐστὶ κοινή, ἡ δὲ ἀντιδιαστελλομένη πρὸς θυμὸν καὶ τὸν λόγον.

- 5 "Ὅτι οὐ λέγουσι τὸ φῶς σῶμα, ἐπεὶ δὲ λέγουσι τινὲς τὸ φῶς σῶμα εἶναι, λέγουσι σφαῖραν τινὰ φωτὸς προῖέναι ἐκ τοῦ ἡλίου, ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ ἥλιος σφαιρικός, ἐστὶ δὲ σφαιρικός καὶ ὁ αἴθρ, ἀνάγκη πᾶσα τὴν τοῦ φωτὸς σφαῖραν προῖούσαν πρὸς ἡμᾶς ἢ ὠθεῖν τὴν σφαῖραν τοῦ αἵρος καὶ οὕτω τὸν τόπον αὐτῆς καταλαβοῦσαν φωτίζειν τὸν περὶ ἡμᾶς τόπον, ἢ μὴ ὠθεῖν, ἀλλὰ δὲ αὐτῆς χωρεῖν· εἰ μὲν οὖν ὠθεῖ τὸν αἶρα καὶ τὸν αὐτοῦ τόπον καταλαμβάνει, ἔσται
10 κενὸν αἶρος τὸ πεφωτισμένον ἡμισφαίριον ὅπερ ἀδύνατον· εἰ δὲ μὴ ὠθεῖ, οὐδὲ φωτίσει ἄτε μὴ ἀφικνούμενον εἰς ἡμᾶς . εἰ δὲ χωρήσει δι' αὐτῆς, ἔσται σῶμα διὰ σώματος κενωρηκός, ὅπερ ἀδύνατον . εἰ δὲ λέξουσιν τινὲς ὡς ἄῦλον σῶμα δύναται χωρῆσαι διὰ σώματος, μάλιστα μὲν ὁ λόγος· ἀδύνατος οὕτω γὰρ ἡμελλεν ὁ οὐρανὸς ἐν κέγχρω δύνασθαι λέγεσθαι . ἔπειτα εἰ διὰ τὸ ἄῦλον εἶναι δύναται χωρῆσαι διὰ σώματος; ἐχώρησεν ἂν οὐ μόνον δι' αἶρος, ἀλλὰ
15 καὶ δι' ἄλλου ὅτουοῦν . τίς γὰρ ἡ ἀποκλήρωσις εἴη ἄῦλον σῶμα διὰ σώματος χωροῦν μὴ δὲ διὰ παντὸς χωρεῖν, ὥστε ἔδει καὶ διὰ στερεῶν σωμάτων χωρῆσαι τὸ φῶς . διὰ γῆς λέγω καὶ τῶν ὁμοίων . διὰ τί οὖν μὴ καὶ ὑπὸ τὴν γῆν ὄντος τοῦ ἡλίου ὀρῶμεν ὑπὲρ γῆν τοῦ φωτὸς καὶ διὰ τῆς γῆς χωροῦντος, ἔπειτα εἰ σῶμα ὃν τὸ φῶς χωρεῖ διὰ σώματος τοῦ αἵρος, ἔδει καὶ τὸ ὅλον πυκνότερον καὶ παχύτερον γίνεσθαι, νῦν δὲ τούναντίον· λεπτομερέστερος γὰρ ὁ αἴθρ
20 φωτιζόμενος γίνεται, ὥσπερ εἰ ἐν γῇ χωρήσει ὕδωρ καὶ μείζων ὁ ἐξ ἀμφοῖν γίνεται τόπος, ἀνάγκη πᾶσα τὸ ἐξ ἀμφοῖν σῶμα παχύτερον γίνεσθαι· οὕτω δὲ καὶ τὸν αἶρα ἀνάγκη παχύτερον γενέσθαι γενομένου τοῦ φωτός, νῦν δὲ τούναντίον λεπτομερέστερος γίνεται.

VORLESUNGEN

I. DER THEOLOGISCHEN FACULTÄT.

PROFESSOR DR. STADLBAUR: 1) Katholische Dogmatik, den ersten oder allgemeinen Theil, täglich, und verbindet damit 2) ein Conversatorium und Repetitorium über die wichtigsten Materien derselben.

PROFESSOR DR. REITHMAYR: 1) Einleitung in die Bücher des Neuen Testaments, viermal wöchentlich. 2) Erklärung der synoptischen Evangelien sammt exegetischem Conversatorium, täglich. 3) Erklärung von Briefen der apostolischen Väter.

GEISTL. RATH und PROFESSOR DR. DIRNBERGER: Homiletik und Katechetik in Verbindung mit praktischen Uebungen.

PROFESSOR DR. HANEBERG: 1) Historisch-dogmatische Einleitung in das Alte Testament mit cursorischer Exegese wichtiger Stellen. 2) Darstellung der Religion a) des rabbinischen Judenthums, b) der Nestorianer, c) der Mohamedaner. 3) Hebräisch, nach Umständen auch aramäisch.

PROFESSOR DR. FUCHS: 1) Moraltheologie, allgemeiner Theil, fünfmal wöchentlich. 2) Theologische Encyclopädie und Literaturgeschichte in noch zu bestimmenden Stunden.

GEISTL. RATH und PROFESSOR DR. PERMANEDER: 1) Kirchengeschichte, wöchentlich fünfmal. 2) Kirchenrecht, wöchentlich viermal.

II. DER JURIDISCHEN FACULTÄT.

HOFRATH und PROFESSOR DR. v. BAYER liest: Ueber gemeinen deutschen ordentlichen Civilprocess, nach eigenem Lehrbuche, täglich von 9—10 Uhr, mit practischen Arbeiten verbunden.

PROFESSOR DR. ZENGER: 1) Institutionen des römischen Rechts, täglich von 9—10 Uhr. 2) Geschichte des römischen Rechts, täglich von 10—11 Uhr.

MINISTERIALRATH und PROFESSOR DR. HÄCKER: 1) Criminalpraktikum mit Ausarbeitungen, zweimal wöchentlich in noch zu bestimmenden Stunden. 2) Strafrecht, gemeines und bayerisches, mit beständiger Rücksicht auf die neuesten legislativen Erscheinungen, täglich von 11—12 Uhr.

PROFESSOR DR. ARNDTS: 1) Encyclopädie und Methodologie der Rechtswissenschaft nach seinem Grundrisse, wöchentlich zweimal von 8—9 Uhr. 2) Institutionen und Geschichte des römischen Rechts, täglich von 9—10 Uhr und von 10—11 Uhr.

PROFESSOR DR. DOLLMANN: 1) Bayerisches Landrecht, verbunden mit einer Darstellung der wichtigeren übrigen in Bayern geltenden Provinzialrechte, täglich von 8—9 Uhr. 2) Französisches Civilrecht. 3) Pandekten nach Puchta.

PROFESSOR DR. PÖZL: 1) Gemeines deutsches Staats- und Bundesrecht nach eigenen Heften, täglich. 2) Europäisches Völkerrecht, wöchentlich dreimal. 3) Geschichte der deutschen und bayerischen Landstände, wöchentlich zweimal (publice).

AUSSERORD. PROFESSOR DR. KUNSTMANN: 1) Den ersten Theil des Kirchenrechts (das Kirchenstaatsrecht), wöchentlich viermal von 10—11 Uhr. 2) Ueber die Quellen des kanon. Rechtes, wöchentlich zweimal.

AUSSERORD. PROFESSOR DR. MAURER: Geschichte des deutschen Rechts, täglich.

KÖN. HOFRATH und PROFESSOR HONOR. DR. BUCHINGER: Bayerisches Staatsrecht, täglich von 4—5 Uhr.

PRIVATDOCENT DR. BOLGIANO: 1) Bayerischen Civilprocess, täglich von 10—11 Uhr. 2) Civilprocesspraktikum, a) Anleitung zur zweckmässigen Abfassung von Partei-Vertagung. b) Anleitung zur mündlichen Vertagung. c) Decretirkunst mit disputatorischen und conversatorischen Uebungen, wöchentlich zweimal von 3—4 Uhr. 3) Civilpracticum, wöchentlich einmal publice.

PRIVATDOCENT DR. PLOCHMANN: 1) Bayerischen Civilprocess nach eigenem Lehrbuch: Einleitung in den bayerischen Civilprocess. München, Verlag d. lit. artist. Anstalt 1847; täglich von 10—11 Uhr. In Verbindung damit 2) Civilprocesspraktikum. 3) Deutsches Privatrecht mit Einschluss des Lehen-, Handels- und Wechselrechts.

III. DER STAATSWIRTHSCHAFTLICHEN FACULTÄT.

HOFRATH UND PROFESSOR DR. MEDICUS liest: Technologie, in einer Nachmittagsstunde.

PROFESSOR DR. OBERNDORFER: 1) Rechtsphilosophie oder allgemeines Staats-, Völker-, Privat- und Criminalrecht, als Einleitung in das positive Rechtstudium, wöchentlich viermal von 8 — 9 Uhr. 2) Theorie des innern Regierungswesen oder Polizeiwissenschaft und Polizeirecht, täglich von 9 — 10 Uhr.

MINISTERIALRATH UND PROFESSOR DR. V. HERMANN: 1) Finanzwissenschaft, mit Rücksicht auf die bayer. Finanzgesetze, täglich von 2 — 3 Uhr. 2) Polizeiwissenschaft, täglich von 3 — 4 Uhr. 3) Statistik des Königreichs Bayern, dann der grössern Staaten von Europa, täglich von 5 — 6 Uhr.

PROFESSOR DR. ZUCCARINI: Forstbotanik, viermal wöchentlich von 2 — 3 Uhr.

PROFESSOR DR. PAPIUS: 1) Forstwissenschaft I. und II. Theil, nämlich: Die Lehre von den Verhältnissen des Holzwuchses in der Natur, die Lehre vom Anbau, von den Betriebsarten, vom Forstschutz, nach seinen Schriften: „Der Holzwuchs in der Natur," und: „Die Holzwirtschaft," wöchentlich fünfmal von 9 — 10 Uhr. 2) Forstwissenschaft III. Theil, Fortsetzung und IV. Theil, nämlich: Die Lehre von der Forsttaxation und Direction, nach seiner Schrift: „Die Ordnung der Holzwirtschaft," dann die Lehre von den Verhältnissen der Holzwirtschaft im Staate, wöchentlich dreimal von 11 — 12 Uhr.

PROFESSOR DR. SCHAFHÄUTL: 1) Geognosie mit Beziehung auf Petrefaktenkunde, den Bergbau und die Bodenkunde, täglich von 3 — 4 Uhr nach eigenen Heften. 2) Allgemeine Hüttenkunde, nach eigenen Heften, zweimal wöchentlich von 11 — 12 Uhr.

AUSSERORD. PROFESSOR DR. FRAAS: Encyclopädie der Landwirthschaft.

ADJUNCT AM KÖNIGL. GENERALCONSERVATORIUM DER WISSENSCHAFTLICHEN SAMMLUNGEN
DR. VOGEL: 1) Chemisch-praktische Uebungen, Mittwoch und Samstag von 10—12 Uhr. 2) Agrikulturchemie.

LYCEALPROFESSOR EILLES: 1) Mechanik. 2) Analytische Geometrie.

IV. DER MEDICINISCHEN FACULTÄT.

WIRKL. GEH. RATH, PROFESSOR DR. V. WALTHER liest: 1) Ueber die Augenkrankheiten nach eigenem während der Vorlesungen erscheinendem Lehrbuch, täglich um 11 Uhr. 2) Chirurgische Pathologie nach eigenem System. (Zweite Auflage, Freiburg 1846).

GEH. RATH und PROFESSOR DR. V. RINGSEIS hält: 1) Vorlesungen über allgemeine Pathologie und Therapie, täglich von 6 — 7 Uhr Abends. 2) Medicinische Klinik, täglich von 8 — 9 Uhr Morgens.

OBERMEDICINALRATH und PROFESSOR DR. WEISSBROD hält: 1) Geburtshilfliche Klinik, täglich von 10 — 11 Uhr. 2) Vorträge über die Theorie der gesammten Geburtshilfe, täglich von 12 — 1 Uhr.

PROFESSOR DR. BUCHNER liest: 1) Pharmacie, und zwar: a) den chemischen Theil von 8 — 9 Uhr; b) den allgemeinen Theil und die Lehre von den rohen Arzneimitteln, täglich von 9 — 10 Uhr. 2) Ein Conversatorium über alle Theile der Chemie und Arzneimittellehre, wöchentlich dreimal von 4 — 5 Uhr.

GEH. RATH und PROFESSOR DR. V. BRESLAU liest: 1) Allgemeine Therapie, dreimal wöchentlich von 3 — 4 Uhr. 2) Practische Arzneimittellehre, täglich von 12 — 1 Uhr.

FÜRSTL. WALLERST. HOFRATH und PROFESSOR DR. REUBEL liest: 1) Die gesammte Physiologie des Menschen, in einem Semester, wöchentlich fünfmal von 10 — 11 Uhr. 2) Geschichte der Medicin.

PROFESSOR DR. SCHNEIDER trägt vor: 1) Anatomie des Menschen, täglich von 2 — 3 Uhr. 2) Leitet derselbe den Unterricht im Seciren, täglich in den gewöhnlichen Vormittagsstunden.

DIRECTOR und PROFESSOR DR. V. GIETL hält: 1) medicinische Klinik, täglich von 7 — 8 Uhr. 2) Diagnostische Uebungen, viermal wöchentlich von 4 — 5 Uhr.

PROFESSOR DR. ROTHMUND: 1) Chirurgische und Augen-Klinik, täglich von 9 — 10 Uhr. 2) Vorlesungen über Chirurgie, täglich von 5 — 6 Uhr im allgemeinen Krankenhause. 3) Vorlesungen über Augenheilkunde von 4 — 5 Uhr.

PROFESSOR DR. ERDL liest: Physiologie des Menschen, erste Abtheilung, viermal wöchentlich von 3 — 4 Uhr.

AUSSERORD. PROFESSOR DR. SCHNEEMANN hält: 1) Poliklinik, täglich, und liest 2) Specielle Pathologie und Therapie.

AUSSEERORD. PROFESSOR DR. FOERG: 1) Leitung der Secirübungen (gemeinschaftlich mit Herrn Prof. Dr. Schneider). 2) Pathologisch-anatomische Demonstrationen, in Verbindung mit den klinischen Leichenöffnungen, Mittwoch und Samstag von 12—1 Uhr. 3) Vorlesungen über Naturlehre der Menschen und der Thiere. Das Nähere hierüber wird noch eigens bekannt gemacht werden.

AUSSEERORD. PROFESSOR DR. HOFMANN liest: 1) Das Theoreticum der Geburtshilfe, 5 mal wöchentlich von 4—5 Uhr, und 2) erbietet sich derselbe zu Vorträgen über Puerperalkrankheiten.

AUSSEERORD. PROFESSOR DR. L. A. BUCHNER hält: 1) Vorträge mit Demonstrationen über physiologische und pathologische Chemie, wöchentlich dreimal von 3—4 Uhr. 2) Leitet derselbe die chemischen Uebungen und die patholog.-chemischen Untersuchungen für die Kliniken insbesondere, wöchentlich viermal von 9—12 Uhr im chemisch-pharmaceut. Laboratorium der Universität.

PROFESSOR HONOR. DR. BRAUN liest: 1) Gerichtliche Medicin und medicinische Polizei. 2) Allgemeine Pathologie.

KÖN. RATH und PROFESSOR HONOR. DR. HORNER liest: 1) Allgemeine Nosologie und Therapie dreimal wöchentlich, und hält 2) Klinik der syphilitischen Krankheiten, dreimal wöchentlich.

MEDIC. ASSESSOR und PRIVATDOCENT DR. WIEBER liest: Ueber Staatsarzneikunde, wöchentlich viermal.

KÖN. HOFSTAATS-HEBARZT und PRIVATDOCENT DR. BUCHNER liest: 1) Geburtshilfe, täglich von 4—5 Uhr. 2) Anthropologie und Psychologie, wöchentlich dreimal von 3—4 Uhr. 3) Allgemeine Pathologie und Therapie.

PRIVATDOCENT DR. FISCHER: Geburtshilfliche Fantomübungen und Demonstrationen.

PRIVATDOCENT DR. MAHIR: Ueber psychische Krankheiten und medicinische Irren-Statistik.

PRIVATDOCENT DR. HORN gibt: Experimentalphysiologie; Nervenphysik mit Rücksichtnahme auf Rückenmarks-Krankheiten, wöchentlich dreimal.

PRIVATDOCENT DR. BUHL liest: 1) Ueber Hautkrankheiten, wöchentlich dreimal, und hält 2) einen Cursus über mikroskopische Untersuchungen normaler und pathologischer Gebilde und Flüssigkeiten, wöchentlich einmal.

V. DER PHILOSOPHISCHEN FACULTÄT.

KÖN. OBERBERGRATH UND PROFESSOR DR. FUCHS: Mineralogie in noch zu bestimmenden Stunden.

HOFRATH UND PROFESSOR DR. THIERSCH: 1) Aeschylus Agamemnon und Allgemeine Geschichte der Literatur, den ersten Theil fünfmal die Woche von 11—12 Uhr. 2) Archaeologie mit Benutzung seiner eigenen und der öffentlichen Sammlungen, fünfmal die Woche von 9—10 Uhr. Im philologischen Seminar werden von ihm die kritischen und exegetischen Uebungen zweimal die Woche zu den gewöhnlichen Stunden geleitet nach Texten aus Thucydides, Theokrit, Vellejus Paternulus und Propertius.

PROFESSOR DR. VOGEL: Allgemeine und analytische Chemie nebst Stöchiometrie, mit besonderer Rücksicht auf Medicin und Pharmacie, den ganzen unorganischen Theil, die Metalle mitbegriffen, nach seinem bei Cotta erschienenen Lehrbuche der Chemie, Montag, Dienstag, Donnerstag und Freitag von 2—3 Uhr.

HOFRATH, PROFESSOR DR. V. SCHÜBERT: Anthropologie und Psychologie, wöchentlich dreimal von 3—4 Uhr.

PROFESSOR RITTER V. MARTIUS: Allgemeine Botanik von 3—4 Uhr.

PROFESSOR DR. SIBER: Experimentalphysik, nach eigenem Lehrbuche von 10—11 Uhr.

PROFESSOR DR. GÖRRES: Fortsetzung der Universalgeschichte.

GEISTLICHER RATH UND PROFESSOR DR. BUCHNER: 1) Logik und Metaphysik, täglich um 9 Uhr. 2) Allgemeine Geschichte, täglich um 11 Uhr. 3) Bayerische Geschichte, und 4) Encyclopädie der akademischen Wissenschaften, in noch zu bestimmenden Stunden.

PROFESSOR DR. GRUITHUISEN: 1) Das Wissenswürdigste und die Fundamente der naturwissenschaftlichen und mathematischen Astronomie, mit Vorzeigungen am Himmel durch auserlesene Fernrohre, in der eigenen Sternwarte (Brienn.-St. 24) wöchentlich dreimal, privat. 2) Uebungen im numerären Calcul, dessen der Astronom bedarf, täglich. 3) Vollständigen Coursus der astronomischen Wissenschaften, in drei aufeinanderfolgenden Semestern: I. Sphärische Astronomie und Topographie des Himmels. II. Theoretische Astronomie und Geschichte dieser Wissenschaft, III. Physische und naturhistorische Astronomie.

PROFESSOR DR. NEUMANN: 1) Länder- und Völkerkunde, nach seinem Grundriss. Münch. 1840, fünfmal wöchentlich von 10—11 Uhr. 2) Bayerische Geschichte, dreimal wöchentlich von 8—9 Uhr. 3) Geschichte des Mittelalters, fünfmal wöchentlich von 11—12 Uhr. 4) Chinesische und armenische Sprache.

- PROFESSOR DR. V. KOBELL:** 1) Mineralogie (n. s. Lehrbuch „die Mineralogie etc.“ Nürnberg bei Schrag 1847) wöchentlich viermal, Dienstag, Mittwoch, Donnerstag und Freitag von 11—12 Uhr. 2) Derselbe leitet ein mineralogisch-chemisches Praktikum in noch zu bestimmenden Stunden, privatissime.
- PROFESSOR DR. STEINHEIL:** Ueber Beobachtungskunst und Messinstrumente, in noch zu bestimmenden Stunden.
- PROFESSOR DR. WAGNER:** Petrefaktenkunde von 11—12 Uhr.
- PROFESSOR DR. STREBER:** Archäologie, wöchentlich fünfmal, von 9—10 Uhr.
- PROFESSOR HIERL:** 1) Populäre Astronomie, dreimal wöchentlich. 2) Elementar-Mathematik, täglich von 2—3 Uhr. 3) Anwendung der Mathematik auf's Forstwesen, I. Theil etc. täglich. 4) Niedere Vermessungskunde, täglich. 5) Situationszeichnen, wöchentlich in 6 Stunden.
- PROFESSOR DR. SCHMELLER:** Ueber altsächsische und angelsächsische Sprache und Literatur, Dienstag und Donnerstag von 12—1 Uhr.
- PROFESSOR DR. LINDEMANN:** 1) Logik und Metaphysik, fünfmal wöchentlich von 9—10 Uhr. 2) Anthropologie, fünfmal wöchentlich von 11—12 Uhr.
- PROFESSOR DR. BECKERS:** 1) Einleitung in die Philosophie, Logik u. Metaphysik, fünfmal wöchentlich von 9—10 Uhr. 2) Geschichte der Philosophie, in noch zu bestimmenden Stunden.
- PROFESSOR DR. SPENGLER:** Aristoteles Politik und Cicero's Verrin. Actio secunda, fünfmal die Woche von 11—12 Uhr. 2) Griechische Literaturgeschichte in noch zu bestimmenden Stunden. Im Philologischen Seminar wird derselbe zweimal die Woche über Pausanias vortragen.
- PROFESSOR DR. MÜLLER:** 1) Grammatik der arabischen und persischen Sprache. 2) Interpretation arabischer und persischer Texte, zunächst Coran mit Beidhawi's Commentar und Sadi's Gulistan. 3) Geschichte der Religionen von Vorder- und Mittel-Asien.
- PROFESSOR DR. RUDHART:** 1) Länder- und Völkerkunde. 2) Bayerische Geschichte. 3) Geschichte des Mittelalters.
- AUSSEERORDENTL. PROFESSOR DR. REINDL:** Experimentalphysik von 10—11 Uhr.
- AUSSEERORDENTL. PROFESSOR DR. PRANTL:** 1) Griechische Literatur-Geschichte, fünfmal wöchentlich von 10—11 Uhr. 2) Aristophanes Ranae, fünfmal wöchentlich von 11—12 Uhr. 3) Geschichte der Philosophie, zweite. Hälfte (von Descartes bis jetzt) täglich von 3—4 Uhr. 4) Im philolog. Seminar: Uebung in Erklärung des Horatius, zweimal wöchentlich von 12—1 Uhr.
- CONSERVATOR der königl. Sternwarte DR. LAMONT:** Ueber physische Astronomie.

- PRIVATDOCENT DR. DEMPF:** 1) Geometrie und Trigonometrie mit Anwendung auf Landesvermessung, wöchentlich fünfmal. 2) Civilbau in Verbindung mit Baupolizei-Verwaltung, wöchentlich dreimal. 3) Arithmetik für Pharmaceuten mit Anwendung auf Stöchiometrie, wöchentlich dreimal.
- PRIVATDOCENT DR. RECHT:** 1) Elementar-Mathematik, wöchentlich fünfmal von 2—3 Uhr. 2) Einleitung in die höhere Analysis.
- PRIVATDOCENT DR. SEIDEL:** 1) Sphärische Astronomie, wöchentlich vier Stunden. 2) Algebra, wöchentlich vier Stunden.
- PRIVATDOCENT DR. MAIR:** 1) Archäologie, wöchentlich fünfmal von 9—10 Uhr. 2) Anthropologie und Psychologie, wöchentlich dreimal von 3—4 Uhr.
- LECTOR MINET:** Entwicklung der Grundsätze der französischen Sprache mit Uebungen und Literatur.
-